

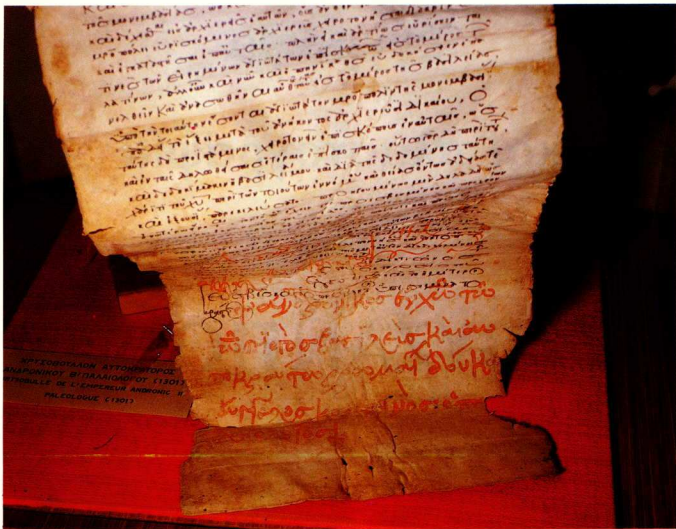
”Εγγραφα καί πλαστογραφία στό BYZANTIO

Ἡ γραφή συνδέθηκε μέ τό Δίκαιο ἀπό τή στιγμή πού τό ἐπίτευγμα τοῦ ἀνθρώπου νά δώσει στά διανοήματά του μιά διαρκέστερη ἐξωτερική μορφή, γενικότερα προσιτή, χρησιμοποιήθηκε γιά τή διευκόλυνση τῆς κοινωνικῆς συμβίωσης. Τά πρῶτα νομικά μνημεῖα ἀνήκουν —σύμφωνα μέ μιά πολύ μεταγενέστερη διάκριση— στό χώρο τοῦ δημόσιου δικαίου· ἦταν, ὅπως θά λέγαμε σήμερα, κείμενα νομοθετικά. Ἀπό τή χάραξη δέ τῶν πρῶτων κειμένων αὐτοῦ τοῦ τύπου μέχρι τή χρησιμοποίηση τῆς γραφῆς γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν ἰδιωτικῶν συναλλαγῶν πέρασαν πολλοί αἰῶνες.

Ἀντικείμενο αὐτοῦ τοῦ ἀρθροῦ δέν εἶναι ἡ παρακολούθηση τῆς ἐξέλιξης στή χρήση τῆς γραφῆς μέσα στό χώρο τοῦ Δικαίου ἢ εὐρύτερα τῆς νομικῆς ἐπιστήμης — ἀκόμη λιγότερο οἱ πρακτικές δυνατότητες αὐτῆς τῆς χρήσης. Ἀντίθετα, στό κείμενο πού ἀκολουθεῖ ἐρευνᾶται ὄχι τόσο ἡ χρήση, ὅσο ἡ κατάχρηση — μέ τήν ὁποιαδήποτε μορφή της. Ἡ ἐρευνα ἐντοπίζεται στό Βυζάντιο. Πρῶτον, γιατί σ’ αὐτή τήν περίοδο ἀνήκουν τά πρῶτα αὐθεντικά γραπτά μνημεῖα, πού ἡ ἔκταση καί ἡ κατάστασή τους ἐπιτρέπουν τόν ἔλεγχο τῆς γνησιότητάς τους· δεύτερον, γιατί οἱ αἰῶνες πού καλύπτει ἡ βυζαντινὴ ἱστορία ἔχουν χαρακτηριστεῖ, προκειμένου γιά τή Δύση, ὡς ἡ “ἐποχὴ τῆς πλαστογραφίας” καί εἶναι σίγουρα ἐνδιαφέρον νά ἐξεταστεῖ ἂν τό ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καί στήν Ἀνατολή.

Σπύρος Τρωιάνος

Καθηγητὴς Νομικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν



Χρυσόβουλλος Λόγος του αυτοκράτορα Άνδρόνικου Β του Παλαιολόγου για τη μητρόπολη της Μονεμβασίας (Ιούλιος 1301) πού φυλάσσεται στο Βυζαντινό Μουσείο, Αθηνών (χειρόγραφο αρ. 1 (19)).

Ο χαρακτηρισμός αυτός του δυτικού Μεσαίωνα στηρίζεται σε δύο βάσεις: Σε έγγραφα και σε κάθε είδους φιλολογικά κείμενα. Εδώ θα περιοριστούμε στην πλαστογραφία εγγράφων και νομικών κειμένων, γιατί στις φιλολογικές πλαστογραφίες υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες που άλλοιώνουν πολλές φορές το χαρακτήρα της παραποίησης. Από πλευράς θετικών διατάξεων θα κινηθούμε μέσα στο πλαίσιο του ρωμαϊκού δικαίου, όπως εξελίχθηκε, γιατί διαμορφώθηκε σ' αυτό το σύστημα κανόνων δικαίου, που οι ιστορικοί, από τον περασμένο κιόλας αιώνα, ονόμασαν "βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο".

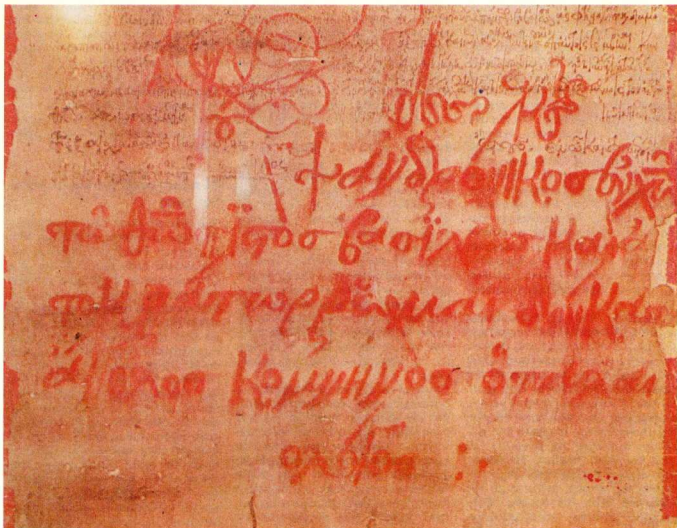
Σε μία έρευνα για τα νομικά έγγραφα βρίσκονται πάντα σε πρώτο πλάνο τα δικαιοπρακτικά, αυτά δηλαδή που συντάσσουν είτε οι συμβαλλόμενοι — ή ο δικαιοπρακτών σε περίπτωση μονομερούς δικαιοπραξίας, π.χ. διαθήκης — είτε τρίτα πρόσωπα κατ' έντολήν τους. Αυτά είναι άλλο-

τε συστατικά κι άλλοτε αποδεικτικά. Τό πρώτο σημαίνει ότι η δικαιοπραξία είναι άνυπαρκτη, αν δεν συντάχθηκε το έγγραφο, το δεύτερο, ότι το έγγραφο χρησιμεύει απλώς για την απόδειξη της δικαιοπραξίας και του περιεχομένου της, που ωστόσο και χωρίς το έγγραφο είναι ύποστατη.

Πρέπει από την αρχή να τονιστεί, ότι το τυπολατρικό ρωμαϊκό δίκαιο, αντίθετα από τα ελληνικά δίκαια, δέ γνώριζε αρχικά τόν έγγραφο τύπο. Έτσι, έγγραφα συστατικά άρνησαν αρκετά ώ εμφανιστούν στο προσκήνιο. Άλλά και τά απλά αποδεικτικά έγγραφα δέν τά είχε ό νομοθέτης περί πολλού. Κύριο αποδεικτικό μέσο στά δικαστήρια ήταν οι μάρτυρες. Άν σε μία δίκη γεννιόταν ή παρακμηρή άμφιβολία για τή γνησιότητα ενός αποδεικτικού εγγράφου, δέν μπορούσε αυτό να ληφθεί ύπόψη παρά ύστερα από τήν ίσχυροποίηση του μέ μαρτυρικές καταθέσεις.

Έγγραφα και νομοθεσία

Η ιουστινιάνεια νομοθεσία, που αποτελεί το επιστέγασμα στην εξέλιξη του ρωμαϊκού δικαίου, συγχρόνως όμως και την άφθεπρία της μεταμόρφωσης του σε βυζαντινορωμαϊκό, διακρίνει τά έγγραφα άνάλογα μέ τήν προέλευσή τους σε ιδιωτικά, σε δημόσια και σε συμβολαιογραφικά. Η δικονομική μεταχείριση τών εγγράφων καθεμιάς από τίς κατηγορίες αυτές είναι διαφορετική, σε συσχετισμό μέ τό πόσο βρίσκονται από τή φύση τους κοντά στά "δημιουργική" φαντασία τών πλαστογράφων. Είναι άυτόνοητο, πώς ό κίνδυνος αυτός στά ιδιωτικά έγγραφα είναι ιδιαίτερα σοβαρός. Για τό λόγο αυτό ακριβώς, άν σε μία δίκη διατυπώνονταν επιφυλάξεις για τή γνησιότητα ενός αποδεικτικού εγγράφου ιδιωτικής προέλευσης, έπρεπε να κινηθεί ή διαδικασία αποδείξεως τής πιστότητας, γνωστή στις πηγές ως imposi-



Πλαστός Χρυσόβουλος Λόγος του ίδιου του αυτοκράτορα με πρωτότυπο τό παράπλευρα εικονογραφημένο έγγραφο. Φυλάσσεται στην Έθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος (χειρόγραφο αρ. 1462).

Κριτήριο για τη διαπίστωση της πλαστότητας δεν μπορεί να είναι η αυτοκρατορική υπογραφή, που δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές στα δύο έγγραφα, αλλά το γεγονός ότι η λέξη «κράτος», από την τελευταία τυπική φράση των χρυσούλλμν – εν ώ και το ήμετερον ευσέβες και θεοπροβόλητον ύπεσημηνατο κράτος», έπρεπε να βρίσκεται στην άρχη του τελευταίου στίχου του κεμένου (βλ. πρωτότυπο, άριστερή εικ.) στο πλαστό βρίσκεται στη μέση του τελευταίου στίχου (βλ. πλαστό, δεξιά εικ.).

tio fidei, που συνίστατο στη βεβαίωση του περιεχομένου του εγγράφου από τὰ πρόσωπα που είχαν παραστεί ως μάρτυρες στην κατάρτισή του — πράγμα όχι ιδιαίτερα άπλο, άν σημειωθεί ότι ο αριθμός των τριών μαρτύρων, που αρχικά ήταν αρκετός, αύξήθηκε από τήν αυτοκράτειρα Ειρήνη σέ πέντε ή έφτά. "Αν μάλιστα τό έγγραφο ήταν "άμάρτυρο", είχε δηλαδή συνταχθεί χωρίς τήν παρουσία μαρτύρων, τότε για τήν απόδειξη της πιστότητας έπρεπε να γίνει σύγκριση τής γραφής και των υπογραφών με άλλο έγγραφο θέβαιης γνησιότητας.

Γιά τή δεύτερη κατηγορία, τὰ δημόσια έγγραφα, δεν προβλεπόταν από τό νόμο καμιά διαδικασία για τήν απόδειξη τής γνησιότητάς τους, μιά και από τή φύση τους παρείχαν τὰ σχετικά εχέγγυα. Αυτό όμως δέ ση-

μαινε πώς ο αντίδικος του διαδικού που προσήγε ένα δημόσιο έγγραφο δέν είχε τό δικαίωμα να τό προσβάλει ως πλαστό —άποδεικνύοντας όμως συνάμα και τόν ισχυρισμό του. "Η διαφορά, μέ άλλα λόγια, ανάμεσα στα δημόσια και τὰ ιδιωτικά έγγραφα έντοπιζόταν στο βάρος τής άποδείξεως.

Τής τρίτης τέλος κατηγορίας τὰ έγγραφα, τὰ συμβολαιογραφικά, αποτελούσαν μιά ένδιάμεση μορφή μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών εγγράφων, αλλά ή μεταχειρίσή τους τὰ 'φερνε πιο κοντά στα τελευταία, γιατί και σ' αυτά ήταν άναγκαία ή απόδειξη τής πιστότητας, όπως και στα ιδιωτικά. Αυτή ή απόδειξη γινόταν μέ τήν κατάθεση των μαρτύρων που είχαν παραστεί, καθώς θέβαια και του συμβολαιογράφου, που στη βυζαντινή νομική γλώσσα λέγεται

και "ταβουλάριος" ή "ταβελλίων" (άπό τούς αντίστοιχους λατινικούς όρους tabularius και tabellio).

Έκτός άπ' αυτό τό πλέγμα των προστατευτικών δικονομικών διατάξεων, ύπήρχαν και οι ποινικοί νόμοι που προέβλεπαν και τιμωρούσαν τήν πλαστογραφία. Αυτοί όμως παρουσίαζαν τήν έξής ιδιορρυθμία: "Ο όρος "πλαστογραφία" (falsum) στό ρωμαϊκό δίκαιο δέ σήμαινε μόνο αυτό που και σήμερα έννοούμε, δηλαδή τήν κατάρτιση ενός έξ υπαρχής πλαστού ή τή νόθευση ενός εγγράφου, αλλά περιλάμβανε μιά όλόκληρη σειρά από έγκληματικές πράξεις, που είχαν μόνο κοινό χαρακτηριστικό τό ότι διεπίονταν από τόν ίδιο νόμο και αποτελούσαν, κατά κάποιο τρόπο, μιά διαδικαστική ένότητα. Οι κυριότερες από τics πράξεις αυτές, μέ τὰ σημερινά τους όνόματα, είναι

(έκτός από την καθαυτό πλαστογραφία) ή απάτη, ή υπεξαγωγή έγγραφων, ή ψευδορκία, ή ψευδής καταμύηση, ή δωροδοκία δικαστή κ.ά. "Αν κανείς κοιτάξει με περισσότερο προσοχή την ομάδα αυτή των πράξεων, θα διαπιστώσει ότι δεν είναι τόσο ασυνδέστες μεταξύ τους, όσο εκ πρώτης όψεως φαίνεται. Τόν ψωρα της ομάδας αποτέλεσαν διάφορα εγκλήματα σχετιζόμενα με τις διαθήκες (καταστροφή, αλλοίωση κτλ.) που έθιγαν ιδιαίτερα την εύαισθησία των Ρωσίων για την απόλυτη ελευθερία στη διάθεση της περιουσίας γύρω απ' αυτά συγκεντρώθηκαν πολλές και ποικίλες πράξεις με βασικά κοινά χαρακτηριστικά της προστασία της καλής πίστης και της εξαοφάλισης του αποδεικτικού υλικού, με σκοπό τη σωστή απόνομή της δικαιοσύνης.

Οι πράξεις, που με οποιαδήποτε μορφή εντάσσονταν στο γενικότερο πλαίσιο της πλαστογραφίας, άνηκαν στη σοβαρή εγκληματικότητα, όπως προκύπτει κι από τη θαρύτητα των ποινών που άπειλούνταν στο νόμο: Για τους ελεύθερους πολίτες γενικά, περιορισμό (αύστηρη ποινή εξορίας που συνεπαγόταν απόβολή της ρωμαϊκής πολιτείας) και δήμευση για τους δούλους, θάνατος. Σε ειδικές περιπτώσεις προβλεπόνταν διαφοροποίηση της ποινής, ανάλογα με την κοινωνική θέση του δράστη. Έτσι, για τους "ευτελείς" μπορούσε η ποινή να φθάσει σε καταναγκαστικά έργα ή και σε θάνατο άκομα.

Σε ένα συμπληρωματικό κείμενο του 9ου αι., στην Ηύξημένη Ίδωτική Έκλογη, επιχειρείται η ένοπιση όλων αυτών των ποινών σε άκρωτηριασμό του χεριού, ανεξάρτητα από την ιδιότητα του δράστη. Η πρόβλεψη αυτής της διάταξης είναι άδηλη, είτε άποτελει προσπάθεια για εισαγωγή επίκειότερης μεταχείρισης σε σχέση με τις παραπάνω ποινές, είτε όφειλεται σε παραδρομή έξαιτίας της όμοιας ποινής που προβλέπεται στην άμεσως προηγούμενη διάταξη του ίδιου κειμένου για τους παραχαράκτες. Τό θέβαιο είναι πάντως ότι στο Βασιλικό, την κωδικοποίηση που έγινε στο χρόνο του Λέοντα ΣΤ', έγκαταλείπεται η διάταξη αυτή και έπαναλαμβάνονται οι ιδουστιανέινες ποινές με τις ίδιες διακρίσεις.

Τά αυτοκρατορικά έγγραφα

Εξχωριστή θέση άνάμεσα στα δημόσια έγγραφα κατέχουν τά αυτοκρατορικά, που έχουν διάφορες όνομα-

σίες ανάλογα με τό περιεχόμενό τους: Σάκρα, πρόσταγμα, χρυσόβουλο κτλ. Πιό γνωστά από τό αυτοκρατορικά έγγραφα —λόγω του μεγάλου άριθμού που έχει περιωθει, συγκριτικά με τά άλλα είδη— είναι τά χρυσόβουλλα. Αυτά, κατά νομική κυριολεξία, μπορεί να είναι χρυσόβουλλοι λόγιοι, χρυσόβουλλοι όρισμοί ή χρυσόβουλλα αιγίλλια. Τά έγγραφα αυτά, που χρωστάνε την όνομασία τους στη χρυσή βούλλα, με την όποια σφραγιζόνταν, χραιμέυαν για την παροχή διαφόρων προνομίων, μεγαλύτερων οι χρυσόβουλλοι λόγιοι, μικρότερης κλίμακας οι χρυσόβουλλοι όρισμοί και τά χρυσόβουλλα αιγίλλια. Καμιά φορά όμως, μιά και οι Βυζαντινοί δεν τηρούσαν με ιδιαιτερή ακρίβεια τις διακρίσεις των έγγραφών, χρησιμοποιείτο ή μορφή του χρυσόβουλλου λόγω και για τη θέσπιση κανόνων δικαίου έξ άντικείμενου, δηλαδή γενικών νόμων, και όχι μόνο έξ ύποκειμένου, όπως είναι ή παροχή προνομίων.

Όπως είναι φυσικό, οι άνθρωποι της αυτοκρατορικής γραμματείας κατέβαλλαν ιδιαιτερή προσοχή για την εξαοφάλιση της αυθεντικότητας αυτών των έγγραφών που, λόγω του προνομιακού τους περιεχομένου, άσκούσαν άκατανίκητη έλεξη στους πλαστογράφους. Έτσι, με τον καιρό, άναπτύχθηκε μιά πολύπλοκη τεχνική στην έκδοση των αυτοκρατορικών έγγραφών, που περιέκλειε μιάν όλόκληρη σειρά από φανερά στοιχεία και από μυστικά σημάδια με προορισμό την εύκολη άνίχνευση των "φαλοσγραφημάτων". Τά κυριότερα άπ' αυτά ήταν ή αύστηρά καθορισμένη δομή του όλου έγγραφου και του καθενός από τά μέρη του, καθώς και ή μορφή της χρησιμοποιούμενης γραφής, τό είδος του μελανιού, ίδιως σε όρισμένα σημεία του έγγραφου, όπως στην αυτοκρατορική ύπογραφη (ύπενθυμίζεται πως ό αυτοκράτορας ύπέγραφε με έρυθροπορφύρο μελάνι, του όποιου ή γενική χρήση ήταν αύστηρά άπαγορευμένη), ή συμπλήρωση των ήθελγημένων κενών στο κείμενο, ή άναγραφή μερικών λέξεων σε όρισμένη θέση, οι σημειώσεις για την επικύρωση και την απόλυση του έγγραφου, καθώς και για τη συγκόλληση των μεμονωμένων φύλλων κ.ά.

Όλ' αυτά τά γνωρίσματα των γνήσιων έγγραφών άπλοποιούσαν όπωσδήποτε τό έργο των άρχων της εποχής εκείνης (άλλά και των σμυρηνών έρευνητών) στον έλεγχο της αυ-

θεντικότητας των έγγραφών. Μερικές φορές όμως ή έπιδεξιότητα και ή τέχνη των πλαστογράφων έκαναν τη διακρίση αυτή έξαιρετικά δύσκολη. Δέν είναι ύπερβολή άν λεχθεί ότι ή διπλωματική, ό κλάδος δηλαδή της φιλολογικής έπιστήμης που μελετά τά έγγραφα, Εγκίνησε και άναπτύχθηκε από την προσπάθεια να διακριθούν τά γνήσια έγγραφα από τά πλαστά.

Οι πλαστογράφοι και οι μέθοδοί τους

Παρ' όλα τά παραπάνω προφυλακτικά μέτρα, ή δραστηριότητα των πλαστογράφων δέν ήταν καθόλου εύκαταφρόνητη: στον τόμα μάλιστα των αυτοκρατορικών έγγραφών ύπήρξαν ιδιαιτερα παραγωγικοί. Μιά πρόχειρη στατιστική, με βάση τα Regesten der Kaiserurkunden του Fr. Dölger, δείχνει ότι από τά αυτοκρατορικά έγγραφα κανονιστικού περιεχομένου, ιδιαιτερα από τά χρυσόβουλλα, των δύο τελευταίων πρίν από την "Άλωση αιώνων", που σώθηκαν αυτούσια είτε στο πρωτότυπο είτε σε αντίγραφο, περίπου τό 15% είναι (με θεβαίσιτητα) ή κατά πάσαν πιθανότητα) πλαστά. Ό άριθμός είναι πολύ ψηλός και ή αίτια θρίσκειται, όπως προειπώθηκε, στη φύση αυτών των έγγραφών, με τά όποια είτε παρέχονται είτε ή άνανέωση είναι παλιότερα — δημοσιονομικά συνήθως — πρόνομια, είτε πιστοποιούνται δικαίωματα κυριότητας ή άλλα έμπράγματα δικαίωματα σε άκίνητα.

Η αύστηρή ποινική μεταχείριση δέ στάθηκε ικανή να περιορίσει τό κακό. Μερικοί δέ δισταζάν να πλαστογραφούν κι αυτή την ίδια την ύπογραφη του αυτοκράτορα, όπως μάς πληροφορεί ό Μιχαήλ Γλυκάς στην παραστατική του περιγραφή των φυλακών:

"Άλλοι τάς χείρας έφερον σιδήρω δεδεμένας, ως χείρα μισησάμενη την βασιλικωτάτην και τολημώς ύπογραφής χρησόμενοι κοκκίνιας".

Τά πιό παλιά από τά έγγραφα αυτά άφορούν περιουσίες μοναστηριών, άρκετά όμως και ιδιωτικές περιουσίες. Η άριθμητική ύπεροχή των πρώτων δέν είναι συμπτωματική. Τό μοναστηριακό ήταν συνθησιασμένο τόπος παραγωγής πλαστών έγγραφών, γιατί οι μοναχοί και τά μέλη του Κλήρου συγκέντρωναν πιό πολύ τις τεχνικές προύποθέσεις για την άνάπτυξη μιάς τέτοιας δραστηριότητας, δη-

λαδή ήξεραν να γράφουν. Κατά την πλαστογράφηση αυτοκρατορικών και γενικότερα δημοσίων έγγραφων, οι δράστες χρησιμοποιούσαν συνήθως κάποιο πρότυπο, για να ξεσηκώσουν την όρολογία και όσα εξωτερικά στοιχεία πέφταν στην αντίληψή τους. Όχι σπάνια, το πρότυπο αυτό ήταν ένα γνήσιο χρυσόβουλλο για το ίδιο μοναστήρι ή το ίδιο φυσικό πρόσωπο και ή όλη πλαστογραφία δεν είχε άλλη πρακτική σημασία πέρα από την επέκταση των προνομίων ή τη διεύρυνση της παραχωρούμενης έκτασης. Σε μερικές περιπτώσεις οι πλαστογράφοι είχαν συστηματοποιήσει ακόμη περισσότερο τη δουλειά τους. Στόν κώδικα άριθ. 152 της μονής Παντελεήμονος του Άθω, ανάμεσα σε μία σειρά από υπόδειγματα ιδιωτικών εγγράφων, υπάρχει και το υπόδειγμα ενός αυτοκρατορικού χρυσόβουλλου (φ. 361 θ). Φυσικά, δεν πιστεύει κανένας πως το υπόδειγμα αυτό απέβλεπε στη διευκόλυνση των υπαλλήλων της αυτοκρατορικής γραμματείας!

Αν εξημερωτούσε τους σπουδαίους του πλαστογράφου ή αντικατάσταση ορισμένων μόνο λέξεων στο πρωτότυπο, περιοριζόταν στην απόληψη τους με ξόσιμο, αλλοιώνοντας μόνο μερικά το γνήσιο έγγραφο. Σε πολυσέλιδα κείμενα ή παραποίηση γινόταν μερικές φορές με την προσθήκη ή την αντικατάσταση ολόκληρων φύλλων ή τετραδίων (δέσμης φύλλων που αντίστοιχούσε στο σημερινό "τυπογραφικό"). Σε έγγραφα εξ ύπαρχης πλαστά δεν παρέλειπε ο πλαστογράφος ούτε την "τεχνητή παλαιώση" του δημουργημάτος του, που την πετύχαινε με τη βοήθεια του καπνού.

Πλαστογραφία και δικαιοσύνη

Η δουλειά του Βυζαντινού δικαστή, ιδίως στα ανώτερα δικαστήρια, δεν ήταν καθόλου εύκολη: Όφειλε να λύσει τις διαφορές, που οι διάδικοι έφεραν ενώπιόν του, εφαρμόζοντας μία σειρά από διατάξεις ξένες, λόγω της ηλικίας τους, προς τη δικαϊκή πραγματικότητα της εποχής του. Τα νομολογιακά κείμενα που έχουμε στη διάθεσή μας είναι δυστυχώς λίγα - παρ' όλα αυτά, μάς επιτρέπουν τη διαπίστωση, πως το έργο αυτό το έφεραν οι δικαστές με πολλή επιτυχία σε πέρασ, εφαρμόζοντας τις πιο πάνω διατάξεις με πολύ δικό τους τρόπο. Την τακτική αυτή ακολούθησαν και στα θέματα της πλαστογραφίας, όπως δείχνουν τα παρα-

κάτω σταχυολογημένα από τις πηγές παραδείγματα.

Σε μία δίκη του 11ου αι. ένας από τους διαδίκους προσκόμισε μίαν απόφαση του κριτή του θέματος Πελοποννήσου και Έλλάδος. Ο αντίδικος του προσέβαλε το έγγραφο ως πλαστό, γιατί στην υπογραφή του κριτή το γράμμα Ε της λέξης Έλλάδος είχε ψηλή αντί δασεία. Ο δικαστής όμως απέρριψε την ένσταση, λέγοντας ότι το λάθος αυτό δε φθάνει να αποδυναμώσει ολόκληρο το έγγραφο, γιατί μπορεί να όφειλεται σε στυγαμιαία άφαιρηση του εκδότη την ώρα που όψέγραφε. Η απόφαση αυτή (δικαστήριο του Ίπποδρόμου) δείχνει με πόση επιμέλεια γράφονταν τα δημόσια έγγραφα, ώστε και μηδανιά ακόμα λάθη να γενούν την ύπνοια πλαστότητας. Σε άλλη απόφαση του ίδιου δικαστηρίου διαβάσαμε, πως ό έλεγχος των υπογραφών μαρτύρων, που έχουν πεθάνει, γίνεται με σύγκριση προς άλλες υπογραφές τους εξακριβωμένες γνησιότητας. Η σύγκριση πραγματοποιείται από τους ταβελλιόνες και τόν πριμικήριό τους. Ο τύπος αυτός δεν προβλέπεται από τη νομοθεσία και προφανώς επινοήθηκε λόγω της πείρας και της εξεικωλώσεως των συμβολαιογράφων στη διάκριση των γραφικών χαρακτήρων — πράγμα δηλαδή που τους έκανε ένα είδος πραγματογνωμώνων.

Δύο δημόσια έγγραφα υποβάλλονται συγχρόνως σε έλεγχο γνησιότητας από το αυτοκρατορικό δικαστήριο τής άρχής του 13ου αι. Στη δίκη ανάμεσα στους κατοίκους δυό χωριών και ενός μοναστηριού της Μ. Άσίας προσκομίστηκε στήν αποδεικτική διαδικασία το έγγραφο του διοικητή ενός θέματος, που περιείχε αύτοούση ένα αυτοκρατορικό πρόσταγμα. Το δικαστήριο, άυτεπαγγέλτως εξετάζοντας τη γνησιότητα του αποδεικτικού αυτού στοιχείου, έκρινε ότι το έγγραφο είναι πλαστό πρώτον, γιατί το ύφος του περιεχομένου προστάγματος είναι "υπόσολοικον και ύποθάρβαρον" και δεύτερον, γιατί οι υπογραφές των δόθεν παρόντων μαρτύρων είναι όλες γραμμένες προφανώς με το ίδιο χέρι. Έδώ παρατηρούμε συνδυασμό στη χρήση έσωτερικών (ύφος προστάγματος) και έξωτερικών (υπογραφές) στοιχείων.

Η ίδια γραμμή άκολουθήθηκε και από τα έκκλησιαστικά δικαστήρια που, όπως είναι γνωστό, δικάζαν και αυτά όρισμένες κατηγορίες ιδιωτικών διαφορών. Έτσι, τα μέλη ενός

έκκλησιαστικού δικαστηρίου, το 1365, όταν τους παρουσιάστηκε το αντίγραφο μιας διαθηκής, κεκυρωμένη από έναν έπίσκοπο που από καιρό δε ζούσε πιά, "γεωστή γεγραμμένην ιδόντες την ύπογραφην και σχεδόν τή μελανί άποστάζουσαν" δεν το έλαβαν ύποψη στην έκδοσιν της ύπόθεσης. Στο ίδιο αποτέλεσμα όδηγήθηκε το πατριαρχικό δικαστήριο το 1392, όταν στό πρωτότυπο ενός αυτοκρατορικού προστάγματος, που ύπεβλήθη ως αποδεικτικό στοιχείο, άναγνώρισαν οι δικαστές το γραφικό χαρακτήρα γνωστού πλαστογράφου τής εποχής. Φαίνεται δε πως και το μνημονικό των δικαστών, άρκετά συχνά, άνέτρεπε τα σχέδια των πλαστογράφων. Στο ίδιο δικαστήριο μερικά χρόνια νωρίτερα, το 1360, μία από τις διαδίκους παρουσίασε ένα έγγραφο, που άνήκε στό άποδεικτικό ύλικό και άλλης ύπόθεσης. Έλλά τή φορά αύτή παρατήρησαν οι δικαστές ότι το έγγραφο δεν ήταν ίδιο μ' εκείνο που είχαν εναδαεί, "έπειδή τή μεν ήν εκ χάρτιου θαυδαϊτικού πεπαλαιωμένου, ό δε ενεφανίσθη ύστερον, εκ χαρτίου νέου συνήθους κεκαπισμένου και διά τούτο δοκούντες μέλανος και παλαιού". Σε άλλες πόλι δίκες τής ίδιας περίπου εποχής ή απόφαση των δικαστών στηρίχτηκε στήν παρατήρησή τους, ότι το έγγραφο που είχαν μπροστά τους ήταν μέν κατ' άρχήν γνήσιο, αλλά με προσθήκες πέρα από το αυθεντικό κείμενο ή με άλλαγές στό έπιμαχα σημεία (όνόματα, χρηματικά ποσά, όρια κτήσεων κτλ.) ύστερα από έντεχνα σθησίματα.

Χαρακτηριστικό για τήν τεχνική των Βυζαντινών δικαστών στήν "έφαρμογή" τής κείμενης νομοθεσίας είναι το άκόλουθο πατριαρχικό δικαστήριο. Σε μία δίκη του 1348 ό άναγόμενος, άποκρουόμενος τήν άγωγή των κουνιδών του, προσκόμισε μία συμβολαιογραφική διαθήκη της μακαρίτισσας τής γυναίκας του και άδελφής των άναγόντων. Για τή θεβαίωση τής διαθήκης κλήθηκαν να έξεταστούν οι μάρτυρες που είχαν παρταστεί κατά τή σύνταξη τής — όχι όμως και ό συμβολαιογράφος και οι βοηθοί του, όπως ρητά όριζε ό νόμος, γιατί δε ζούσαν πιά. Μόλις το δικαστήριο πείσθηκε από τις μαρτυρικές καταθέσεις, ότι ή τελευταία βούληση τής διαθετίδας συμφωνούσε με το περιεχόμενο του εγγράφου, το θεώρησε άγραφα διαθήκη και πρόχώρησε με αύτή τή βάση στην έκδοσιν τής απόφασης του. Στήν

περίπτωση αυτή οι δικαστές προτίμησαν να καταρθώσουν στις διατάξεις για τις άγραφες διαθήκες, αφού εξασφάλισαν τη συνδρομή των προϋποθέσεων τους, αφήνοντας το γεγονός ότι τούς είχε υποβληθεί μια διαθήκη έγγραφη. Ο λόγος αυτού του έλλειμμο πρέπει να αναζητηθεί στην προσπάθειά τους να απορροήσουν για χάρη της ουσίας της υπόθεσης την εξαιρετικά πολύπλοκη διαδικασία, που οι οικείες διατάξεις προέβλεπαν για τη θεσπίωση συμβολαιογραφικού εγγράφου μετά το θάνατο του συμβολαιογράφου — τήρωντας ωστόσο "τό νόμο". Αυτή η όπωσήποτε όχι όρθόδοξη μέθοδος τήρησης του νόμου αποτελούσε ισχυρό όπλο στα χέρια του δικαστή για την, τουλάχιστον στις πιο πολλές φορές, αποτελεσματική αντιμετώπιση των καταστάσεων που προκάλυψε η χρήση στην αποδεικτική διαδικασία πλαστών εγγράφων και την ουσιαστική προστασία του διαδίκου, που είχε την άτυχη να αντιδικεί με πλαστογράφο.

Ή διαγνωστική τού φαινομένου

Η μαζική παραγωγή πλαστογραφημάτων στο Μεσαίωνα έθελε σε πολλές σκέψεις τους ιστορικούς. Τους προβλημάτισαν κυρίως δύο σημεία: Πώς μπόρεσαν να απορροφηθούν τόσες πολλές πλαστογραφίες μέσα σ' αυτή τη χρονική περίοδο και πώς συμβιβαζόταν η ιδιαίτερη "έπισηση" των μοναχών και των κληρικών σε τέτοιου είδους δραστηριότητα με τις ήθικες υποχρεώσεις που τους επέβαλλε η ιδιότητά τους. Για την αιτιολόγηση και καμιά φορά και τη δικαιολόγηση του φαινομένου αυτού διατυπώθηκαν πολλές απόψεις. Μιά άπ' αυτές δέχεται ότι υπήρχε μια φρα, δηλαδή εύσεθής άπάτη, στην περίπτωση που ό δρστήης διέπραξε την πλαστογραφία πιστεύοντας ότι έκτελει ένα θρησκευτικό καθήκον, ότι επιτελεί θεάρεστο έργο. Ή άποψη αυτή δέν είναι άβάσιμη, κυρίως όταν πρόκειται για φιλολογικές πλαστογραφίες και μάλιστα θρησκευτικών κειμένων. Στά έγγραφα ωστόσο δέν μπορεί νά γίνει εύκολα δεκτό, πώς ή ρια φρα άποδίδει τά πραγματικά κίνητρα, με μόνη εξαίρεση τις περιπτώσεις που κάποιο μοναστήρι άντιδικούσε με λαϊκό, όποτε ή ζωηρή έπιθυμία των μοναχών νά επικρατήσσει στη διαμάχη ή Έκκλησία μπορούσε νά τους παρασύρει μέχρι την άπάτη. Σε άλλες όμως άντιδικίες (λ.χ. μεταξύ μονών ή, άκόμα περισ-

σότερο, άνάμεσα σε λαϊκούς) ή παραπάνω σκέψη δέ βρίσκει έρεισμα. Σύμφωνα με άλλην γνώμη, το φαινόμενο όφείλεται στην ιδιότητα αντίληψη των ανθρώπων του Μεσαίωνα για τό Δίκαιο, στην όποια ή ιδέα του θετικού δικαίου (που βέβαια απαγόρευε την πλαστογραφία) ύποχωρούσε μπροστά στην άναζήτηση του όρθου και του δικαίου — έννοιών που ναι μόν βεωρητικά πηγάζαν ως μια ένότητα από την "άνωθεν" δοσμένη και άιώνια άσάλευτη τάξη, αλλά σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση βρίσκονταν κάτω από την έντονη και άναπόφευκτη επίδραση ύποκειμενικών κριτηρίων. Καί ή άποψη αυτή είναι άλόγεται ζένη προς τό νομικό βίο του Δικαστή, όπου ή προσπάθεια των δικαστών, όπως περιγράφου πίο πάνω, νά συμβιβάσουν τό θετικό δίκαιο με τη δικαίτη πραγματικότητα, δέν έκδήλωνε καμία τάση για ύποθάβμηση του, άλλ' αντίθετα ύπογραμμίζει τη σημασία του.

Πίο κοντά στην άλήθεια βρίσκεται ίσως μία άλλη γνώμη που ύποστηρίζει, πώς ή προσπάθεια ενός διαδίκου νά κερδίσει τη δική με μία πλαστογραφία άποτελεί μία συγκαλυμμένη πράξη βίας, όπου τη βέση της σωματικής ρώμης παίρνει μία ιδιαίτερη πνευματική ικανότητα. Με αυτή την έννοια ή πράξη της πλαστογραφίας έμφανίζεται ως μία μορφή άυδίας όρισμένων κοινωνικών ομάδων, που έχοντας εξασφαλίσει, ιδίως από τό 13ο αι. και ύστερα, ένα minimum έγγραφιας ιδιοκτησίας και συγχρόνως ένα έπίπεδο πνευματικής άνάπτυξης πολεμούν νά κρατήσουν τις κατακτήσεις αυτές με κάθε τρόπο, άκόμα και με άτέλειωτους δικαστικούς αγώνες, άπέναντι στις όποιουσδήποτε και άπ' όπουδήποτε προερχόμενες πιέσεις.

Φωτ. 1. Σημπουρίτς

Βιβλιογραφία

- F. DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, 1-5, München-Berlin 1924-1965.
F. DÖLGER, «*Urkundenfälscher in Byzanz*», *Byzantinische Diplomatik*, Ettal 1956, 384-402.
F. DÖLGER - J. KARAYANNOPOULOS, *Byzantinische Urkundenlehre*, München 1968.
H. FUHRMANN, «*Die Fälschungen im Mittelalter*», *Hist. Zeitschr.* 197 (1963) 529-554.
A. SCHMINCK, «*Liuvius als Kanonist*», *Rechtshist. Journal* 1 (1982) 151-164.

T. F. TOUT, «*Mediaeval Forgers and Forgeries*», *Bull. of the John Rylands Library* (Manchester) 5 (1918-1920) 208-234.
Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, «*Περί του εγκλήματος της πλαστογραφίας εν τώ βυζαντινώ δικαίω*», *Επ. Επ. Βυζ. Σπ.* 39-40 (1972/73) 181-200.
Σ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, «*Ο έλεγχος της γνησιότητας των αποδεικτικών εγγράφων εν τώ βυζαντινώ δική*», *Εθνικ. Feestschr. f. Pan. J. Zepos 1* (Athen-Freiburg-Köln 1973) 693-716.

Official Documents and Forgery in Byzantium.

This article deals with the «abuse» of writing in juridical documents during the byzantine age, which by the West has been considered to be «the age of forgery».

Through the forgery of official documents and juridical texts the author examines whether the content of this term also applies to the East.

The Justinian legislation classified the documents on the basis of their provenance in private, public and notarial. Needless to say that private documents could more easily be forged. For this reason when a case of dispute on the authenticity of a document arose, the law demanded the full proof of its authenticity.

The byzantine legislation comprised certain provisions on legal procedure and penal laws that referred to and were punishing forgery. Forgery - falsum in the roman law - did not, however, only mean the making up of an altogether forged or the forgery of an authentic document as is the case today. The term also applied to a whole series of criminal acts that had as common characteristic the mere fact that they were ruled by the same law and formed, in a way, a procedural unity.

Beside the forgery in itself, most serious of these acts were the deceit, the defalcation of documents, of a judge, etc. Judging from the severity of the punishment - exile and confiscation for the free citizens, death penalty for the slaves - these acts must have been considered as severely criminal.

As far as the aetiology of the phenomenon is concerned the most satisfactory explanation so far is the one considering that the effort of a suitor to gain a trial by forgery is no less than a disguised act of violence, where a special mental ability replaces the physical power. In this content the act of forgery appears as a form of self - redress of certain social groups that having secured, especially form the 13th century on, a minimum of land property and of general education fought by all means to keep these possessions, even through endless trials against the whatever and wherever arising disputes.